

PROF. J. KRČMÁŘ:

Funkce právního řádu při tvorbě pojmu směnné hodnoty.

1. Když se v nauce národohospodářské určuje pojem směnné hodnoty, operuje se při tom s pojmem směny. Zdá se mně, že se v těchto úvahách neupozorňuje s dostatečným důrazem, že tento pojem směny jest pojmem právním, že jde o směnu v právním smyslu.¹⁾ Směna, která jest významným činitelem při posuzování o směnné hodnotě, není jakákoli směna „faktická“, není to sama skutečnost, že věc mění lidskou činností své místo a může se octnouti v místní relaci k jinému člověku než k onomu, k němuž byla v místní relaci dosud. Je to směna, která jest jedním z hlavních pilířů platného řádu právního, kterému snad nepřesně, ale všeobecně a srozumitelně říkáme právní řád soukromý. Že jde o tuto směnu ve smyslu právním a nikoli o směnu faktickou, lze dovésti z toho, že by usuzování o směnné hodnotě musilo nezbytně dopadnouti jinak než nyní, kdyby společnost byla ovládána jiným právním řádem než řádem obecně platným, t. j. řádem, jehož podstatným kusem by již nebyl onen právní řád soukromý.

2. Aby bylo jasno, oč tu jde, je nutno si rekapitulovati, co je tento právní řád soukromý a co jest ona směna v právním smyslu. Právní řád soukromý lze určit jako právní řád, který na nás přešel z antiky, zejména ze starého Říma a jenž po hojných, z části velmi závažných změnách se opírá o tyto pilíře (z nichž některé lze prohlásiti za pilíře hlavní, ostatní za pomocné):

a) individuální vlastnictví. Jednotliví lidé jsou vlastníky statků (věcí). To znamená, že předpisy o právních následcích vlastnictví (o vlastnických žalobách; srv. v obč. zák. §§ 366 sl., 523) se pečuje o to, aby vlastníku bylo n a p r o t i j i n ý m l i d e m zabezpečeno užívání jeho statků. Všem ostatním mimo

¹⁾ Jediný, kdo, pokud vím, na věc takto nazíral, byl Sax Grundle-
gung der theoretischen Staatswirtschaft, str. 270, srv. moji poznámku
ve Sborníku věd právních a státních, XXII. na str. 311.

vlastníka jest uložena povinnost nenakládati cizími věcmi a nebrániti vlastníku v užívání jeho věci.²⁾ Vlastník sám však nemá povinnosti svých věcí užívati. Kdo je vlastníkem, je pověděno v předpisech o tom, jak se vlastnictví nabývá a pozbývá (v obč. zák. §§ 380 sl., 1451 sl.). Ustanovení lze shrnouti tak, že právní řád akceptoval distribuci statků vzniklou v minulosti, a že změny ve vlastnictví, nehledíme-li k důležité arci a významné povinnosti nahraditi vzniklou škodu (v obč. zák. § 1293 sl.), nastávají směnou (srv. níže pod lit. b), v obč. zák. § 423 spolu s § 1045 sl.), posloupností (srv. níže pod lit. f); v obč. zák. § 531 sl.) a odměnou za vykonanou práci (srv. níže pod lit. c), v obč. zák. § 151 nov. III.), kdežto pak samo zhodnocení cizích statků vlastní prací zakládá jen zcela výjimečně změny ve vlastnictví těchto zhodnocenných statků (srv. k tomu v obč. zák. §§ 414—420). Co jiného je pověděno o nabytí vlastnictví jako na př. o nabytí vlastnictví okupací (§ 381, 382), nálezem (§ 388 sl.), nálezem pokladu (§ 398 sl.), přirozenou aksesí (§§ 405—412) a konečně liberálními akty (§§ 423 sl. spolu s §§ 938 sl.), nepadá dojista na váhu;

b) svobodnou směnu (výměnu) statků, t. j. zásadně se nikdo nenutí, aby své statky přenechával jiným k užívání nebo ke spotřebě (výjimky se vyskytují, ale jde zase o výjimky nepatrného významu, jako tam, kde jest uložena povinnost kontrahovati určité smlouvy, zejména trhové), ale je známa směna statků, která osobě, které se statek přenechává, dá stejné právní postavení (stejnou ochranu), jaké měl předchůdce, a tedy směna, která směnitelům dá navzájem postavení vlastníků (srv. k tomu § 1461 o. z.);

c) svobodnou práci pro jiného, t. j. zásadně se nikdo nenutí k činnosti (ani pro sebe, ani) pro jiného (výjimky zase se vyskytují podle předpisů ukládajících povinnost k provozu živnosti (k poskytování určitých činností);

d) monogamickou rodinu, jež je těsným a trvalým svazkem mezi manžely a mezi rodiči a dětmi, v němž je jakási převaha práv, ale s druhé strany zase převaha povinností na straně mu-

²⁾ Srv. k tomu Krčmář, Právo občanské, I. str. 75 sl., II. str. 97 sl., pak Zentralblatt für die juristische Praxis 1922, sešit 2.

žově (otcově). Těsným a trvalým lze nazvat tento svazek, protože zakládá četné a takové povinnosti vzájemné, které jen ze zvláštních důvodů zanikají;

e) nedotknutelnost tělesné integrity, svobody a cti;

f) posloupnost, t. j. ustanovuje se, že po smrti jedné osoby (jednoho člověka) vstupují do jeho práv a povinností jiné osoby a to buď osoby zemřelým zvolené anebo osoby jemu blízké.

3. Ona svobodná směna v právním smyslu, jež jest charakterisována pod č. 2, lit. b), jest onou směnou, která jest v národohospodářských uvahách rozhodujícím elementem při usuzování o směnné hodnotě. Dokladem tohoto tvrzení jest poznatek, ke kterému, jak bylo naznačeno, dojdeme, usuzujeme-li o hypotese právního řádu, který by této směny v právním smyslu neznal. Hypothesa tato není vlastně ani pravou hypotesou, protože se dějí pokusy o takový právní řád a to pokusy ve velkém rozsahu a ve snaze takový právní řád stanoviti jako trvalý. Odstranění hlavních pilířů soukromého právního řádu důsledně provedené musilo by míti asi tyto znaky:

a) státní vlastnictví všech statků (nebo snad vlastnictví užších státem delegovaných svazků);

b) povinnost k práci ukládané státem (nebo zase užšími delegovanými svazky);

c) přiděl úkojných prostředků státem (delegovanými svazky) ke spotřebě (užívání) podle potřeb individua.

V jednotlivostech by snad uspořádání mohlo vypadnouti různě, ale závažnějších úchylek by uspořádání to nesneslo bez porušení podstaty a zejména nikoli tím, že by se dopustila výměna statků (ať vyrobených ať ke spotřebě přidělených) v právním smyslu.³⁾ Neboť tato směna v právním smyslu je těsně spjata s individuálním vlastnictvím a kde tedy není individuálního vlastnictví ve smyslu uvedeném pod č. 2, lit. a), nemůže se ani vyskytovat ona směna v právním smyslu.

4. Lze míti za to, že usuzování o směnné hodnotě by se dělo stejně a že by úsudek o směnné hodnotě vypadl stejně za panství právního řádu vylíčeného pod č. 2 jako za panství právního řádu

³⁾ Koncese v tomto smyslu by zřejmě znamenala, že celá tato koncepce se hroutí.

konstruovaného pod č. 3? Lze připustiti, že by se i za vlády toho právního řádu přece jen vyskytovaly „faktické směny“ právě tak jako se za vlády právního řádu vylíčeného pod č. 2 vyskytují kontravence, na př. uzavíráním smluv, které se příčí zákonnému předpisu nebo dobrým mravům, nebo pácháním trestných činů. Mohlo by usuzování o směnné hodnotě počítající s těmito faktickými (reprobovanými a tedy pokoutními) směnami dopadnouti stejně jako usuzování o směnné hodnotě operující se směnou ve smyslu právním? Nemám pochybnosti, že pravá jest jen odpověď záporná.

5. Ostatně není potřebí zabývat se jen hypotesou uvedenou pod č. 3. I právní řády soukromé a tedy na př. právní řád náš, znají předměty vyloučené z právního obchodu (a tedy ze směny v právním smyslu).⁴⁾ Takové úchytky od principu svobodné směny (srov. výše pod č. 2, lit. b) vyskytují se jak v dobách normálních, kdy není zvláštních, efemerních, okamžitým potřebám doby přizpůsobených předpisů, tak v dobách mimořádných. Není v té příčině nutno jíti příliš daleko nazpět. Z doby světové války utkvěly jistě každému vzpomínky na omezení obchodu s rozmanitými předměty a na nelegální obchod s nimi. I dnes, v době hospodářské krise, se vyskytuje, tuším, leccos, co znamená nelegální obchod (směnu) s některými předměty. Každý ví z vlastní zkušenosti, jaké odchylky od hodnocení, jakému jsme uvykli, se tehdy vyskytovaly a dnes vyskytují.

⁴⁾ Vyloučení z právního obchodu a vyloučení ze směny se zcela nekryjí (srv. k tomu na př. S c h e y, Die Obligationsverhältnisse I., str. 193 sl.), ale pro účely tohoto pojednání není potřebí s tímto rozdílem počítati.